

# ДІАГНОСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРЦІВНИКІВ

*Е.А.ЛУК'ЯНЧУК*

Україна, м.Запоріжжя, Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Сучасний заклад освіти являє собою складний механізм, який об'єднує багато напрямків діяльності:

- навчальний процес;
- виховний процес;
- методичну роботу (науково-методичну роботу);
- експериментальну (інноваційну) діяльність;
- психологічне забезпечення;
- допоміжний напрямок (забезпечення навчально-виховного процесу необхідними умовами діяльності).

Реалізація усіх напрямків діяльності освітніх закладів здійснюється педагогічними працівниками. Чим вище науково-теоретичний і загальнокультурний рівень педагогічного працівника, його професійна майстерність, тим ефективнішим стає навчально-виховний процес та результативність діяльності освітнього закладу.

Сьогодні держава покладає великі сподівання на тих, хто працює з дітьми, доручивши закласти фундамент свого майбутнього – навчити, виховати всебічно розвинену особистість, людину – творця, господаря своєї долі, патріота, громадянина.

Таке завдання може виконати висококваліфікований, творчо працюючий педагог.

Діагностування – (від *dia* – «прозорий» та *гнозист* – «знання»).

Педагогічна діагностика – система технологій, процедур, засобів, методик і методів отримання інформації про стан та розвиток педагогічних систем.

«Метод діагностування — стверджує Ю. Конаржевський, — це система правил і операцій, необхідних для вивчення педагогічного процесу й управління ним, а також причин, які впливають на його кінцеві результати».

Проблемам використання діагностики у педагогічному процесі присвячені праці зарубіжних дослідників, зокрема Г. Вітцлака, К. Інгекампа, Д. Зесбах, Г. Клауса, Я.Л. Коломінського, О.І. Кочетова, І.С. Мар'єнко, Е. Стоунса та інших. В Україні ці проблеми досліджують науковці В.І. Бондар, І.Є. Булах, В.М. Галузинський, С.У. Гончаренко, В.А. Козаков, Ю.І. Мальований, С.М. Мартиненко, О.М. Мельник, І.П. Підласий, І.В. Распопов, М.М. Ржецький, Н.М. Розенберг та ін.

Використання педагогічної діагностики вчителями-предметниками описано в працях Ю. К. Бабанського, В.П. Беспалько, Г.Д. Кирилова, В.М. Полонського.

Проблемі діагностичної діяльності вчителя присвячені також дисертаційні дослідження таких учених, як: І.В. Житко, М.Д. Захарійчук, Т.В. Купріянич, Д.В. Лубовський, С.М. Мартиненко, О.М. Мельник, Т.О Стефановська.

Проблема діагностики педагогічної діяльності вчителя надзвичайно актуальна і важлива для вирішення питань вдосконалення викладання і системи неперервного підвищення кваліфікації вчителів, більш повного та ефективного задоволення їх професійних запитів і потреб в системі методичної роботи.

Педагогічна діагностика, як система методів і засобів вивчення професійного рівня вчителя, створює основу для вивчення труднощів у роботі, сприяє усвідомленню та пошуку оптимальних шляхів їх подолання. Разом з тим, вона дозволяє визначити і сильні сторони вчителя, спланувати шляхи і конкретні способи їх закріплення та розвитку в індивідуальному стилі педагогічної діяльності.

Діагностика успішності професійної діяльності вчителя дозволить керівнику школи отримати не лише інформацію для роздумів і подальшого аналізу, але й сприятиме визначенню напрямів та перспектив професійного зростання, зміцненню адекватної професійної самооцінки, позитивної Я-концепції і психологічної комфортності педагога.

Подібна діагностика дозволить також оптимально вирішити проблеми атестації працівників освіти, оскільки максимально усуває суб'єктивізм і упередженість оцінок адміністрації школи. Разом з тим варто застерегти, що тести та інші діагностичні методики - не самоціль і не керівництво до дії. Це лише один із початкових етапів роботи з учителем. Основний етап полягатиме в корекції, консультації, адаптації й підтримці вчителя. Все це вимагає від керівника школи високого професіоналізму, дотримання етичних норм і правил та чітко визначеної моральної позиції.

Користуватися діагностичним інструментарієм керівникам шкіл слід максимально обачно і акуратно. По-перше, висновки тестів у жодному разі не повинні сприйматись як дещо раз і назавжди дане, особливо якщо отримано негативні результати. По-друге, варто знати і пам'ятати: один-два тести не можуть дати правдиву інформацію, вони можуть лише намітити деяку тенденцію. По-третє, лише численні і підтверджуючі одна одну методики, включені в цілісну програму діагностування, сприяють отриманню інформації, осмислення якої допоможе створити в школі ситуацію успіху для всіх і кожного.

Діагностика рівня професійної компетентності працівника важлива та потрібна не як самоціль, а як засіб виявлення рівня професіоналізму всього колективу освітньої установи,

його педагогічного потенціалу, можливостей колективу в реалізації висунутих цілей розвитку установи.

Вивчення професійної компетентності не повинне бути прив'язано тільки до атестації кадрів, а має бути безперервним процесом і охоплювати всіх педагогічних працівників і керівників.

На думку провідного дослідника проблеми діагностування в навчально-виховному процесі, німецького вченого К. Інгенкампа, педагогічна діагностика покликана, по-перше, оптимізувати процес індивідуального навчання, по-друге, в інтересах суспільства забезпечити правильне визначення результатів навчання і, по-третє, керуючись виробленими критеріями, звести до мінімуму помилки при переведенні учнів із однієї навчальної групи в іншу, при спрямуванні їх на різні курси у виборі спеціалізації навчання. Для досягнення подібної мети в процесі діагностичних процедур, з однієї сторони, визначаються передумови до навчання, які є в окремих індивідуумів і в представників навчальної групи загалом, а з другої, визначаються умови, необхідні для організації планомірного процесу навчання і пізнання. За допомогою педагогічної діагностики аналізується навчальний процес і визначаються результати навчання. При цьому під діагностичною діяльністю К. Інгенкамп розуміє процес, в ході якого (з використанням діагностичного інструментарію чи без нього) дотримуючись необхідних наукових критеріїв якості, вчитель спостерігає за учнями і проводить анкетування, обробляє дані спостережень і опитувань та повідомляє про отримані результати з метою характеристики поведінки, пояснення її мотивів чи передбачення поведінки в майбутньому.

Педагогічна діагностика розглядається також як процес розпізнавання явищ і визначення їх стану в певний момент на основі використання необхідних для цього параметрів. Таке трактування дозволяє виділити специфіку педагогічної діагностики як самостійного виду діяльності, розкрити її сутність, цілі і завдання.

Діагностична діяльність, як і всяка інша, має предмет, цілі, зміст, форми, методи і результати. Всі автори, які працювали над даною проблемою, вважають, що педагогічна діагностика досліджує навчальний процес, зокрема, його передумови, умови та результати з метою оптимізації чи обґрунтування значення успішності, здійснення педагогічної діяльності вчителя для суспільства. Ряд авторів підкреслюють, що для об'єктивної діагностики діяльності вчителя важливий не лише сам результат (рівень знань, умінь і навичок учнів, рівень вихованості, інтелектуальний, емоційний і фізичний розвиток учнів), але й динаміка його зміни.

Як вважає Кочетов О.І., сутність педагогічної діагностики полягає у вивченні результативності навчально-виховного процесу в школі на основі змін у рівні вихованості та освіченості учнів, а також зростанні педагогічної майстерності вчителів. Сутність педагогічної діагностики визначає її предмет: кого виховувати у відповідності з поставленими завданнями виховання (об'єкт виховання, критерії вихованості), за яких умов (виховна ситуація), хто і що при цьому повинен робити (визначення функцій), якими засобами, шляхами, методами виховувати (діяльність суб'єктів виховання).

Основні об'єкти педагогічної діагностики:

- вихованість і освіченість особистості, сформованість інтегрованих якостей;
- поведінка і діяльність вихованців;
- різноманітність впливу зовнішнього середовища;
- можливості і особливості сімейного, загальношкільного і класного колективів, їх педагогічна характеристика;
- зміст і ефективність педагогічної діяльності.

Останнім часом поле діяльності педагогічної діагностики суттєво розширюється, вона стає все більш поліфункціональною, включає в себе такі функції як аналітична, оцінкова, функція контролю, корекційна, орієнтаційна, інформаційна, функції мотивації і стимулювання.

Аналітична функція - це психолого-педагогічний аналіз освітнього процесу на всіх рівнях його структурної організації як педагогічної системи. На відміну від контролюючої функції, спрямованої лише на виявлення недоліків, аналітична функція виявляє причинно-наслідкові зв'язки в навчально-виховному процесі, між умовами і результатами навчання.

Власне-діагностична функція — це психолого-педагогічне вивчення засвоєних знань, вихованості і розвитку учня, а також рівня професійної компетентності вчителя.

Функція контролю - педагогічна діагностика дозволяє проводити оперативний контроль за процесом навчання та виховання учнів, оскільки містить інформацію про його стан.

Оцінкова функція - це якісна і кількісна оцінка якості адміністрації школи, кожного вчителя і кожного учня.

Корекційна функція - це дидактична корекція навчально-виховного процесу і психолого-педагогічна корекція власної активності вчителя в сторону саморозвитку (слід пам'ятати і враховувати, що вся система позитивних тенденцій -цінностей-міститься не поза вчителем, а в ньому самому).

Орієнтувача функція - це орієнтація педагогічного колективу на вирішення цілей і задач школи і на усунення недоліків, які мають місце в житті педагогічного колективу та окремих вчителів.

Інформаційна функція - це постійне інформування всіх учасників педагогічного процесу про результати педагогічної діагностики.

Функція мотивації і стимулювання - педагогічна діагностика дозволяє проводити диференційовану оплату праці, більш адекватно використовувати зовнішні стимули, підвищує рівень особистої мотивації.

За класифікацією Сунцова М.С. виділяють такі завдання педагогічної діагностики:

- виявлення особистісних якостей вчителя, які впливають на навчально-виховний процес;
- виявлення позитивних і негативних сторін вчителя;
- розробка критеріїв ефективності роботи вчителя;
- фіксація професійно-необхідного рівня знань і умінь вчителя.

Отже, в перелік головних завдань педагогічної діагностики входить і визначення рівня професійної компетентності кожного вчителя, кількісна та якісна оцінка його діяльності чи діяльності всього педагогічного колективу навчального закладу. При цьому головне завдання діагностики успішної діяльності вчителя полягає не в тому, щоб дати йому зовнішню, максимально об'єктивну експертну оцінку, а в тому, щоб стимулювати самого вчителя до осмислення та вирішення своїх професійних проблем, оскільки хороший педагог завжди зорієнтований на самоаналіз та самодіагностику. Тому лише від бажання самого вчителя залежатиме процес його самопізнання, самовдосконалення та самоактуалізації.

Таким чином, можна зробити висновок, що педагогічна діагностика покликана вирішити низку важливих завдань щодо вдосконалення навчально-виховного процесу. Важливим є той факт, що педагогічна діагностика крім специфічних функцій, виконує також і ряд інших функцій. Тому можна стверджувати, що їй належить провідна роль у навчально-виховному процесі.

Відповідно до даної моделі можна виділити такі види діагностики за її місцем у системі психолого-педагогічного проектування розвитку особистості педагога: первісна, попередня, періодична, повторна, підсумкова.

Первісна діагностика проводиться при вступі педагога на роботу до школи. Випереджальна діагностика допомагатиме керівнику виявити рівень професійної компетентності молодого вчителя та вибудувати план стратегії подальшої взаємодії із працівником.

На стадії проведення попередньої діагностики збирається докладніша інформація про рівень розвитку професійно важливих рис особистості вчителя та результати його педагогічної діяльності.

Періодична діагностика проводиться через певний проміжок часу - найдоцільніше через рік - за певною програмою для всіх вчителів і, якщо виникає така потреба, індивідуально. Мета повторних діагностичних зрізів - одержання інформації про хід професійного зростання вчителя, педагогічного колективу школи.

Пролонговане діагностування динаміки розвитку особистості вчителя дає змогу стежити за процесом розвитку, мати завжди нову, актуальну інформацію. Необхідність таких повторних діагностичних досліджень зумовлена самим об'єктом діагностики - особистістю вчителя, яка постійно перебуває у стадії розвитку та змін. Тому одержана діагностична інформація не має абсолютного характеру, оскільки пов'язана безпосередньо з моментом проведення діагностики і є оперативною на певному часовому проміжку.

У ході підсумкової діагностики зіставляється рівень реального стану розвитку вчителя чи педагогічного колективу з прогнозованим, прогнозується новий етап та стратегія подальшого розвитку окремих вчителів чи педагогічного колективу школи загалом.

Оскільки мова йде про діагностику окремих вчителів чи педагогічного колективу навчального закладу, правомірно виділити два рівні психолого-педагогічної діагностики: індивідуальний та груповий. Якщо групова діагностика оперує узагальненою інформацією про педагогічний колектив школи, то індивідуальна допомагає отримати поглиблену інформацію про кожного вчителя зокрема.

Діагностична діяльність передбачає здійснення наступних операцій:

- а) порівняння,
- б) аналіз,
- в) прогнозування,
- г) інтерпретація,
- д) інформування,
- е) контроль.

Порівняння – перший етап процесу діагностики. Спостерігаючи за діяльністю вчителя, ми порівнюємо його теперішню поведінку з попередньою поведінкою (діяльністю), чи з поведінкою інших учителів у даний момент чи в минулому, чи з описом поведінки неіснуючого вчителя (модель ідеального педагога тощо).

Аналіз дозволяє визначити, чому поведінка (діяльність) того чи іншого вчителя або колективу вчителів відрізняється від його ж попередньої поведінки, від поведінки інших педагогів (педагогічних колективів) чи відхиляється від норми.

Прогнозування дозволяє здійснити екстраполяцію даних, отриманих в результаті співставлень та аналізу, на поведінку в інших ситуаціях чи в майбутньому.

Інтерпретація дозволяє керівнику давати оцінку, в якій поряд з його власною точкою зору та очікуваннями присутня також інформація, зібрана ним за певний проміжок часу. Ця інформація повинна бути систематизована, піддана процесу індексації і узагальнена у вигляді концепції, яка містить оцінку.

Інформування як повідомлення вчителем результатів діагностичної діяльності дозволяє досягнути виховного (розвиваючого) впливу, а контроль - визначити, який вплив здійснюють на педагогів та інших зацікавлених осіб різні методи і процедури діагностики.

Діагностування здійснюється з метою виявлення ступеня досягнення поставленої мети й визначених завдань, одержання об'єктивної достовірної інформації про стан методичної роботи, навчально-виховного, педагогічного процесу та визначення невикористаних резервів щодо здійснення системного та своєчасного контролю за реалізацією запланованого.

Характеристика основних методів педагогічної діагностики:

#### 1. Педагогічне спостереження.

Щоб спостереження було науковим і при цьому психолого-педагогічним, воно має відповідати таким вимогам:

- а) цілеспрямованості (що спостерігати, що фіксувати);
- б) об'єктивності (фіксувати не свої припущення, а об'єктивну типову інформацію);
- в) системності та систематичності;
- г) упорядкованості та простоті фіксації необхідних результатів.

#### 2. Анкетування.

За допомогою анкетування можна одержати емпіричний матеріал про педагогів. Будь-яка анкета складається за певними правилами системи запитань, кожне з яких логічно зв'язано з метою дослідження (діагностування).

3. Бесіда – метод одержання інформації досить широкого діапазону в процесі безпосереднього спілкування з вчителем. Може проводитись як у вільній, так і регламентованій формі. Чітка постановка мети бесіди та завчасна підготовка запитань допомагає її найбільш цілеспрямувати і здобути необхідну інформацію.

4. Рейтингова система оцінювання професіоналізму педагога (шляхом збору суджень експертів) вимагає:

- а) зручної системи оцінювання, відповідності шкал (оцінні шкали);
- б) порівняння окремих показників один з одним (шкала ранжування).

5. Незалежні характеристики (метод отримання інформації). За його допомогою можна дістати загальну оцінку професіоналізму педагогічного працівника. Вимоги до методу: чіткість, усвідомлення завдань, анонімність, мінімум витрат часу, варіативність.

6. Тестування (як метод) – це фактично усне чи письмове опитування за спеціально підготовленими контрольними запитаннями чи завданнями з метою одержання високого рівня достовірної інформації з важливих аспектів професійної компетентності педагогічних працівників.

В сучасному педагогічному діагностуванні нерідко використовуються комплексні самостійні та контрольні роботи, розв'язування педагогічних ситуацій та їх обґрунтування, моделювання чи проектування педагогічних процесів.

У процесі діагностування професійної компетентності (за К.М. Старченко) доцільним є використання трьох груп методів.

Інформаційно-констатуючі: педагогічне спостереження, бесіди та інтерв'ю, анкетування, рангування;

Оцінюючі (рейтингові): експертна оцінка, незалежні характеристики, самооцінка;

Продуктивні: педагогічний аналіз результатів професійної діяльності, тестування.

Найбільш правильним способом проведення діагностики є метод експертних оцінок, який включає в себе низку інших дослідницьких методів: спостереження, анкетування, тестування, аналіз одержаних результатів та ін.

Основне призначення діагностування рівня професіоналізму педагогічних працівників - надання їм необхідної допомоги у професійному розвитку, виявлення найбільш актуальних професійно-творчих якостей, які потрібно вдосконалити та врахування результатів в організації методичної роботи.

Критерії оцінювання рівня сформованості педагога, як професіонала:

- методичні знання;
- наукові знання;
- теоретичні знання (педагогічні, психологічні, професійні);
- технологічні знання (знання і використання педагогічних технологій, конструювання уроків, здатність акумулювати і використовувати позитивний досвід діяльності колег). Прогнозування результатів, корекція, рефлексія власної діяльності тощо);
- моральна культура педагога, етика, естетична, загальна, духовна, методична, фахова, дослідно-творча компетентність, культура праці та професійна етика,



загальнопрофесійні уміння і навички (гностичні, конструктивні, комунікативні, організаційні тощо).

Висновки діагностування повинні лягти в основу планування методичної роботи в школі. На основі побудованих діагностичних карток формується методична робота закладу, організовується наставництво, обмін досвідом, в тому числі взаємовідвідування уроків колегами, надання допомоги вчителю в складанні плану самоосвіти.

Використання різнопланових методів і методик діагностики сприяє виявленню не лише наявного, актуального рівня розвитку професіоналізму вчителя, а й дає змогу визначити можливості “зони найближчого розвитку”, тобто перспективи їх розвитку в майбутньому.

Щоб провести діагностичне дослідження на належному рівні, адміністрація школи повинна мати повне методичне забезпечення, що передбачає створення та постійне поповнення банку психолого-педагогічних діагностичних методик, ведення на регулярній основі відповідної документації, в якій фіксуються результати діагностики (карти індивідуального та колективного розвитку тощо).

Широке застосування психолого-педагогічної діагностики дозволить керівнику навчального закладу створити сприятливі основи для професійного росту педагогічних працівників та ефективного вирішення завдань навчально-виховного процесу.

#### Література:

1. Діагностування в системі внутрішкільної методичної роботи: Сб. метод. Рекомендації для заступників директорів школи з навчально-виховної та методичної роботи / Сост. Кучерова Г. М. – Житомир, 2008. – 162с.
2. Єрмола А.М. Експертиза освітньої діяльності шкіл // Освіта і управління. - 1999. - №1. - с. 67 - 78.
3. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: Пер. с нем. - М.: Педагогика, 1991. - 240 с.
4. Конаржевский Ю.А. Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса и управление школой. - М.: "Педагогический поиск", 1997. - 79 с.
5. Мартиненко С.М, Алексеева І.П. Діагностична діяльність учителя початкової школи як шлях до розуміння учня //Підручник для директора. – 2011. - №6. – с.49-61.
7. Старченко К.М. Технологія управлінської діяльності / Старченко К.М., Пуцов В.І., Гадзецький Б.В. – К., 2002. – 211с.